

KUR'A

(القرعة)

Bir topluluk içinden birini seçip belirlemek, mal ve eşya taksim etmek veya şans çekmek için başvurulan yöntem.

Bu terim *kismet* veya *sehmin* (sühme) karşılığı olarak "hisse, pay, şans" anlamında eski Araplar'ca da biliniyordu (*Tacü'l-'arûs*, "kr'a" md.). *Kâra'a* fiili, seferleri sırasında kendisiyle birlikte eşlerinden hangisinin gideceğini belirlemek için kur'a çeken Hz. Peygamber için de kullanılmıştır (Taberî, II, 611). *MaKrûc* kelimesi "kur'a sonuca seçilmiş başkan veya reis" anlamına gelmektedir. Bu mânalandırmanın menşei kur'a kelimesinde bulunuyor olmalıdır. Çünkü kur'a "alt ya da dip kısmı geniş, üst tarafı dar boğazlı dağarcık, tuluk, kırba" demektir. Bu kap şans ve kader oklarını sallamak veya savurmak için kullanılabiliyordu. G. Flügel iki örnekle birlikte bu konuyu geniş şekilde incelemiştir (bk. bibl.).

Kur'a çekme deyimi günümüzde de "şans arama" veya "oy vererek seçme yahut seçilme" mânalarında kullanılmaktadır. Eskiden rahipler adaylar arasından din adamı olacakları kur'a ile seçerlerdi. Osmanlı döneminde kur'a, acemi oğlanlarının orduya alınması veya kayıtlarının belirlenmesi için kullanılmıştır; "kur'aya girmek" deyiminin "asker olma çağına ulaşmak" anlamını taşıması da buradan gelmektedir.

"el-İstiksâm bi'l-ezlâm" (oklarla kismet arama) ve "eđ-ğarib bi'l-ğidâh" (ğidih vurma; ğidih = eski Araplar'ın fal açmak üzere kullandıkları bir alet), "remyü'l-cimâr" (taş atma), "eğ-ğarğ bi'l-ğaşâ" (çakıl taşlarını bir birine vurmaya suretiyle fal açma), "el-ğatğ bi'r-remil" (remil atma, çizgi fali) ve "meysir" (kumar) gibi çeşitli Câhiliye âdetleri Kur'an ve Sünnet tarafından yasaklandığı halde kur'a tapınmaya ilişkin ve kötü bir yanı olmadığı için serbest bırakılmıştır. Birçok hadis, Hz. Peygamber'in paylaşmada bir çözüm yolu olarak kur'aya başvurduğunu göstermektedir. Bir kararın taraflardan birine haksız görünmesi halinde her hâkim kur'aya başvurabilir (aş. bk.).

Ayrıca kur'a, çeşitli kültürlerde kutsal sayılan veya ilham mahsulü olduğu kabul edilen bazı kitapların rastgele açılması suretiyle yapılan bir falcılık usulüdür. İslâmî akidede böyle bir telakkî bulunmadığı

halde bu falcılığın oldukça erken bir dönemde Emevîler zamanında başladığı anlaşılmaktadır. Burada Kur'an-ı Kerim'i veya Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şahih*'ini açarak tesadüfen o anda karşılaşılan âyetlerin sayılarının veya mânalarının yahut Hz. Peygamber'in sözlerinin yorumuna dayanan bir falcılık söz konusudur (bk. FAL; FALNÂME; İSTİHÂRE). Bu tarz falcılığın meşruluğu konusunda farklı görüşleri sürülmektedir. Buhârî şârihi Kastallânî, Hanbelî fakihî İbn Batta'yı takip ederek bunun meşruiyetini kabul ediyorsa da *Ahğâmü'l-Kur'an*'da Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, Demîrî tarafından zikredilmiş olarak da (*Hayâtü'l-hayevân*, II, 119) Ebû Bekir et-Turtuşî ve Şehâbeddin el-Karâfî gibi müellifler Kur'an'dan fal açmanın câiz olmadığını söylerler. İbnü'l-Hâc el-Abderî bu yasak üzerine *el-Medğal*'inde "Kerâhatü ahzi'l-fâl mine'l-Mushaf" başlığı altında geniş bir bölüm ayırmıştır (I, 878).

Günümüze ulaşan falnâmelerden anlaşıldığına göre İslâm'da en çok saygı gösterilen iki kitaptan (Kur'an ve *Sahih-i Buhârî*) fal açma konusu başlıca şu eserlerde anlatıldığı şekilde yapılmıştır: 1. *ğur'atü'l-İmâm Ca'fer b. Ebî Ğâlib* (*Ca'feriyye*; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1999, vr. 2-18). Şîa tarafından yayılan bu tarz ilk defa, 8 (629) yılında Mûte Savaşı'nda şehid düşen Hz. Peygamber'in amcasının oğlu Ca'fer için kullanılmıştır. Rivayete göre bu sefer sırasında Ca'fer'in arkadaşı Abdullah b. Revâha Kur'an'dan fal açmış ve bir âyetten (Meryem 19/71) Ca'fer'in şehid düşeceğini önceden tahmin etmiştir. 2. *el-ğur'atü'l-Me'mûniyye*. Filozof Kindî'ye atfedilir. Eser, tablo halinde 144 sorudan (başlık) ibaret olup her biri on ikişer cevap ihtiva etmektedir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1999/3, vr. 59^a-138^b). Aynı mecmuada yer alan (vr. 19^a-58^a) *el-ğur'atü'd-Devâzdehemrec* adlı kitapçığın müellifi meçhul olmakla birlikte İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (AY, nr. 6292) buna benzer isimde (*Kitâbü'd-devâirhemrec*) bir çalışma Kindî'ye nisbet edilmektedir. Me'mûn'a izâfe edilen iki kur'a eseri daha vardır (Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, nr. 7612, 7613). 3. *el-ğur'atü'l-Cevheriyye* (TSMK, III. Ahmed, nr. 16000, I, vr. 1^b-23^a). Falcılığın uygulanmasında belirgin bir gelişmeyi göstermektedir. Te'vil usulü veya mecazi yorumla tefsir edilmiş âyetlerin kullanılmasına, cefr ve ilmü'l-hurûf ve'l-esmâ gibi usullerin yanında bazı aritmetik usuller de (hisâbü'l-cümel, hisâbü'n-nim) eklenmek-

tedir. Buna göre uygulanan bu usul harflerin değişik kümeler halinde birleştirilmesinden (c c v; c c h; c c r; c r h vb.) ve her paragrafta bu birleşmenin nesir halinde yorumlanmasından ibarettir. Paragraflar birbirleriyle kafiyeli olup "kâle er-râciz" ifadesiyle başlarlar.

ğur'atü hurûfi'l-mu'cem'de (Köprülü Ktp., Fâzil Ahmed Paşa, nr. 164, vr. 57^b-65^a) harfler ebced tertibine göre yatay olarak üç sıra halinde yerleştirilmiştir:

‣	b	c	d	h	v	z	ğ	ğ	y
	k	l	m	n	s	ş	f	ş	
	ğ	r	ş	t	ş	ğ	z	ğ	ğ

İşaret parmağı harflerden biri üzerine konur ve nazım halindeki bu harfin mânasını açıklayan paragrafta bakılır (örnekler için bk. Flügel, s. 59-70).

Kur'atü Dânyâl. Bu kur'ada iki cümle halinde ifade edilmiş olan sayılar kur'a için kullanılır. Cümleler şöyle dizilmiştir:

قارعت انا احد	(Kâra'tü ene ehad)
قارعت انت احد	(Kâra'te ente ehad)
قارعت انا اثنين	(Kâra'tü ene isneyn)
قارعت انت اثنين	(Kâra'te ente isneyn)
قارعت انا ثلاث	(Kâra'tü ene selâs)
قارعت انت ثلاث	(Kâra'te ente selâs)
قارعت انا اثنين	(Kâra'tü ene isneyn)
قارعت انت احد	(Kâra'te ente ehad) vd.

Bu ifadelerin mânalandırılmasını sağlayan bir açıklama vardır. *ğur'atü'l-Cevheriyye*'de olduğu gibi nazım halinde ifade edilmiş "kâle er-râciz" ifadesi de yer alır (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 523, vr. 95^b-103^b). İbnü'n-Medîm'de (s. 314) böyle bir yazı Zülkarneyn'e, Dânyâl peygambere, Pisagor'a, İbnü'l-Mürtahil'e ve hristiyanlara atfedilmektedir (Tannery, XXXI/2 [1886], s. 231-260). Bu tür kur'a yoluyla büyük bir karmaşa ortaya çıkmakta ve bunun en çarpıcı örnekleri Bîrûnî'nin Sanskritçe'den tercüme ettiğini söylediği *el-ğur'atü'l-müşerriha bi'l-'avâkıb*, *el-ğur'atü'l-müşemmene li'stinbâti'd-ğamîri'l-müşemmene* ve *Şerhu mezâmîri'l-ğur'ati'l-müşemmene* adlı üç eserde görülmektedir (*Chronologie orientalischer Völker*, giriş, s. XLV).

Halkın kullanması için çok karmaşık olan bu kur'a tarzlarından başka "kur'atü'l-enbiyâ, kur'atü't-tuyûk, kur'a mey-müne" gibi çok daha basit kur'a şekilleri de bulunmaktadır. Kur'atü'l-enbiyâ, parmağın üzerine düştüğü peygamber isminde sorulan soruya cevap aramaktan ibaret olan ve esas itibarıyla kur'a çekmeye dayanan bir kur'a şeklidir. Kur'atü't-

tuyûr (burada tayr, en geniş kapsamıyla "iyi veya kötü taliî" anlamına gelir), kuşların uçuşu dahil müracaat anında kendini gösteren her olaydan anlam çıkarır (Fahd, s. 218).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcü'l-'arûs, "krâ" md.; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 611; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 314; Bîrûnî, *el-Âsarü'l-bâkiye 'ani'l-kur'ani'l-hâliye* (nşr. E. Sachau), Leipzig 1876, neşredenin girişi, s. XLV; İbnü'l-Hâc el-Abderî, *el-Medhal*, Kahire 1401/1981, I, 878; Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, Bulak 1284/1867, II, 119; *Keşfü'z-zunûn*, I, 272; Ed. Doutté, *Magie et religion en Afrique du nord*, Alger 1909, s. 376-377; H. Massé, *Croyance et coutumes persanes*, Paris 1938, I, 245 vd.; Toufik Fahd, *La divination arabe*, Strasbourg 1966, s. 214-219 (bu eserde, maddede zikredilmiş olan bütün kehanet ve fal usullerinin bir incelemesi vardır [s. 179-214]); a.m.f., "Kur'a", *EP* (İng.), V, 398-399; Abdullâh b. Mûsâ el-Amârî, *el-Kur'a ve mecâlâti taḥbîkîhâ fi'l-fîkhi'l-İslâmî*, Riyad 1407; Stezmann, "Die Loosbücher des Mittelalters", *Serapeum*, XI/4-6, Leipzig 1850, s. 49 vd., 69 vd.; XII/20-22 (1851), s. 305 vd.; G. Flügel, "Die Loosbücher der Mohamadaner", *Berichte über die Verhandlungen der Königlich Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-Historische Klasse*, XII-XIII, Leipzig 1860, s. 27-74; P. Tannery, "Notices sur les fragments d'onomatimancie arithmetique", *Notices et extraits*, XXXI/2 (1886), s. 231-260; D. C. Phillott, "Bibliomancy, Divination, Superstitions amongst the Persians", *JASB*, sy. 2 (1906), s. 339-342; E. Lévi-Provençal, "La recension maghribine du Saḥîḥ d'al-Boḥârî", *JA*, CCII (1923), s. 213; G. Weil, "Die Königslose J. G. Watzsteinsfreie Nanchdichtung eines arabischen Loosbüches überarbeitet und eingeleitet", *MSOS*, XXXI (1928), s. 1-69; Khan Bahadur Abdul-Kadir-e Sarfaraz, "Divination by the Divân of Ḥâfiẓ", *M. P. Kharegat Memorial*, I (1953), s. 276-294.

TEVFİK FEHD

□ FIKİH. Sözlükte "pay" anlamına gelen kur'a, fıkıh terimi olarak payların birbirinden ayırt edilmesi veya bir kimsenin öncelik sırasının tayini için başvuru olan isim belirleme usulünü ifade eder. Tanımda "çare, çözüm yolu" gibi mânalara gelen hîle kelimesinin kullanılması, kur'anın ancak başka yollarla halledilmesi mümkün olmayan durumlarda başvurulacak bir işlem olduğu imasını içerir. Bu anlamıyla kur'a, "hisselerin belirlenip ayrılması" mânasındaki kısmet (paylaştırma) terimiyle anlam benzerliğine sahip olup fıkıh kitaplarında ağırlıklı olarak "kitâbü'l-kısmet" bölümlerinde ele alınır. Kur'a başvururma işlemi için de *ikrâ'*, *iktirâ'*, *ishâm*, *istihâm*, *mûsâheme* gibi kelimeler kullanılır.

Kur'an'da önceki şeriatlara ilişkin olarak zikredilen iki olayda kur'a başvurulduğu anlatılır (Âl-i İmrân 3/44; es-Sâffât 37/

141). Câhiliye döneminden devralınan bir uzlaşma usulü olarak İslâm dönemine intikal etmiş olan kur'anın meşruiyeti bu âyetlerin yanı sıra icmâ veya "Birbirinizle çekişmeyiniz" (el-Enfâl 8/46) âyetine dayandırılır (Güzelhisârî, s. 15). Hz. Peygamber'in yolculuğa çıkarken hangi eşinin kendisiyle geleceğini belirlemek üzere kur'aya başvurduğuna (Buhârî, "Nikâh", 97; Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 88) ve ölüm döşegindeki sahipleri tarafından âzat edilen altı köleyi Resûl-i Ekrem'in çağırıp ikişerli olarak üç gruba ayırıp aralarında kur'a çekerek kur'anın isabet ettiği ikisini âzat ettiğine (Müslim, "Eymân", 56) dair rivayetler de kur'a usulünün sünnetten dayanakları olarak gösterilir. Son olayda Resûlullah'ın kölelerin altısını da âzat etmeyip kur'aya başvurmamasının sebebi, ölüm hastalığında yapılan tasarrufun tıpkı ölüme bağlı bir tasarruf olan vasiyet gibi vârislerin hakkını muhafaza gayesiyle terekenin üçte birini aşamayacağı ilkesidir (Şâfiî, VIII, 4). Bu iki uygulama yanında Hz. Peygamber'in, "Eğer insanlar ezanın ve ilk safın faziletini bilselerdi ve bunu belirlemenin kur'adan başka bir yolunu bulamazlardı mutlaka bunun için kur'aya başvururlardı" sözü de (Buhârî, "Ezân", 9, 32; Müslim, "Şalât", 129) dolaylı biçimde kur'anın cevazına işaret etmektedir (diğer gerekçeler için bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 265-307).

Kur'a başvurmanın cevazında fakihler görüş birliği içinde ise de hangi konu ve durumlarda buna başvurulacağı ve kur'a başvurmanın hükmü aralarında tartışmalıdır. Fal ve kumarın İslâm'da haram kılınmış olması sebebiyle bu grupta yer alan işlemlerde kur'a başvurulmasının câiz olmadığı açıktır. Kur'a kural olarak hak kazandırıcı bir işlem olmayıp sadece hakların veya maslahatların eşit bulunduğu, yani birçok kişinin eşit derecede hak sahibi olduğu durumlarda başlama önceliğinin veya eşit payların aidiyetinin kin ve nefrete yol açmaksızın belirlenmesi amacına yönelik bir işlemdir. Bir hakkın sahibinin belirli olduğu durumlarda bu hakkın zayı olmasına yol açabilecek şekilde kur'a başvurulması ilke olarak câiz değildir. Bunun için de klasik literatürde kur'a daha ziyade ortak malların, ganimetlerin ve mirasın paylaşılması konusunda gündeme getirilmiş ve bunun câizliği genelde kabul görmüş, diğer durumlarda kur'a başvurmanın câizliği ve hükmü ise fıkıh ekolleri arasında tartışmalı kalmıştır.

Kur'a başvurmanın uygulama alanını en dar tutanlar Hanefî ve Mâlikîler, en

geniş tutanlar ise Hanbelîler ve kısmen Şâfiîler'dir. Diğerlerinden farklı olarak Hanbelîler kur'ayı bir beyyine olarak da görmektedir. İbn Rüşd, ölçüye tartıya gelmeyen şeylerin paylaşımında karşılıklı rızadan sonra ikinci usul olarak kur'ayı önerir (*Bidâyetü'l-müctehid*, II, 222-226). Karâfi'ye göre hakların veya maslahatların eşit olması ve nakle rızânın bulunması şartıyla her yerde kur'aya başvurulabilir (*el-Furûk*, IV, 114). Kur'anın en muhtemel uygulama alanlarından biri sahibi belirli olmayan hakların kullanım önceliğini belirlemektir. Meselâ eşit dereceli birkaç velinin bulunması durumunda nikâh velâyetinin kime ait olacağı, cenazenin kimin tarafından yıkanacağı ve namazının kimin tarafından kıldırılacağı, aynı yakınlık derecesinde kadın akrabalar arasında çocuğun bakım ve gözetimini kimin üstleneceği gibi hususlar bu kapsamdadır. Eşit payların sahiplerini belirlemek üzere ortaklar arasında, iki beyyinenin çatışması durumunda hasımlar arasında ve terekenin üçte birini aşan köleler arasında kur'a başvurulmasında olduğu gibi mülklerin birbirinden ayırt edilmesinde, ölüm arazinin ihyası gibi ihtisas haklarında da kur'a başvurulabilir (değişik örnekler için bk. İbn Rüşd, II, 302; İbn Kudâme, XIV, 378-383).

Hanefîler nesep ve mülkiyet davasında, kölelerin hangilerinin âzat edilmiş sayılacağını belirlemede kur'a başvurulmasını, bir hakkın kazanımının kur'a bağlanmasında kumar ve fal oklarıyla paylaşma anlamı bulunduğu gerekçesiyle câiz görmezler. Hz. Ali'den gelen bir rivayeti esas alan Şâfiîler kur'ayı nesep tayini konusunda başvurulabilir bir çare olarak, hatta kur'ayı bir beyyine olarak gören Hanbelîler, gıyabî koca lehine işletilecek nesep karinesine veya yeminden kaçınmaya dayanarak hüküm vermekten daha kuvvetli bir usul görürler (İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 195). Hanefîler Hz. Ali'den nakledilen uygulamayı çeşitli gerekçelerle dikkate almamışlar, yolculuğa birlikte çıkılacak eşin belirlenmesi, ortak malların paylaşımında hisselerin tesbiti gibi konularda, birincisinde eşlerden birine meylettiği töhmetini gidermek, ikincisinde ortakların içini rahatlatmak için kur'a başvurulmasını, mevcut sünnet ve bu yönde bir teamül oluştuğu ve kumar anlamı içermediği gerekçesiyle istihsanen câiz görmüşlerdir (Serahsî, V, 4-8).

Birkaç kişi arasında ortak olan malın hâkim veya hâkimin tayin edeceği bir görevli (kâsım, kassâm) tarafından kur'a yoluyla paylaşılması bağlayıcı kabul edil-